

Dilara CAN

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doktora Öğrencisi
Sakarya/TÜRKİYE
meryemcedilara@gmail.com
ORCID

KİTÂBİYÂT / BOOK REVIEW

Eser: TASAVVUF EDEBİYATI,
İSİMLER, KAVRAMLAR VE
İLİŞKİLER AĞINA METODİK BİR
YAKLAŞIM (9-13. YÜZYIL)

Makale Türü: Kitap Tanıtım ve Değerlendirme
Yükleme Tarihi: 05.04.2024
Kabul Tarihi: 30.04.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.04.2024

Article Information: Book Review
Received Date: 05.04.2024
Accepted Date: 30.04.2024
Date Published: 30.04.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Can, Dilara, "Tasavvuf Edebiyatı, İsimler, Kavramlar ve İlişkiler Ağına Metodik Bir Yaklaşım (9-13. Yüzyıl)", (Kitap Tanıtımı ve Değerlendirme), *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, Yıl 10, Sayı 20, Bahar 2024, s. 371-375.

Can, Dilara, "Tasavvuf Edebiyatı, İsimler, Kavramlar ve İlişkiler Ağına Metodik Bir Yaklaşım (9-13. Yüzyıl)", (Book Review), *Hikmet-Journal of Academic Literature*, Year 10, Volume 20, Spring 2024, p. 371-375.

10.28981/hikmet.1465644

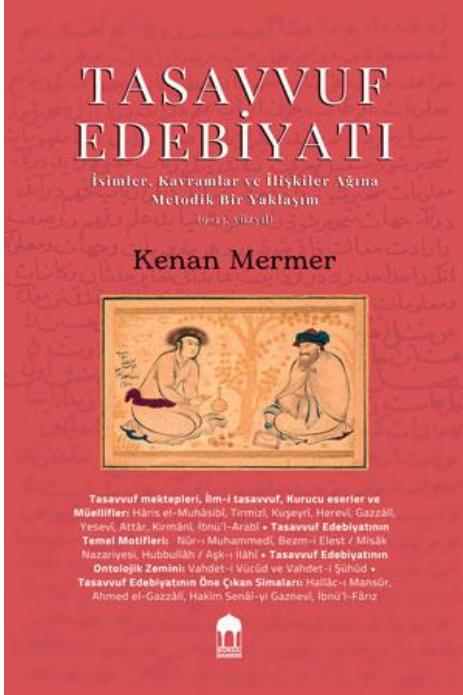
Dilara CAN

KİTÂBİYÂT/BOOK REVIEW

**KENAN MERMER. TASAVVUF EDEBİYATI, İSİMLER, KAVRAMLAR VE
İLİŞKİLER AĞINA METODİK BİR YAKLAŞIM (9-13. YÜZYIL)**

Yazar: Kenan MERMER

Bursa Akademi Yayınları, Bursa, 2023, 399 s. ISBN: 978-605-72952-9-3

Tasavvuf edebiyatı, ekseriyetle Anadolu sahasında olmak üzere çeşitli tarikatlar, meşrep ve zümrelere mensup sufi şairlerin ana teması tasavvuf olan ve manzum, mensur, karışık şekilde telif ettiği eserlerin oluşturduğu bir saha olarak tanımlanmakla birlikte esasında sufinin yaratıcısıyla olan ilişki biçimlerini söze döktüğü, bunu yaparken çeşitli ifade yollarını seçtiği, kendine has üsluplar geliştirdiği ve hatta sözün sınırlarını zorladığı bir alandır. Tasavvuf edebiyatı içinde müellif konumunda olan sufi/şair/şeyh, içinde bulunduğu yapı itibarıyla daima vasatın dışına taşan bir hususiyet barındırır. Onlar için söz mecrası

yahut dil yoluyla ortaya koydukları müktesebat, inandıkları hakikati yorumladıkları bir alan olarak tasavvur edilebilir. Tasavvuf edebiyatının sınırları konusunda keskin çizgiler çizmek pek de mümkün değildir zira bu saha İslam tarihiyle paralel şekilde ve birikerek büyüyen bir yazınsal alana tekabül eder. Tasavvuf edebiyatının tabiri caizse klasikleri yazılana dek süregelen dönemde bu edebiyatın ilk nüveleri doğal olarak yavaş yavaş biriken bir yapıya sahiptir. Hem şifahi hem yazınsal müktesebat

zamanla artıp belli bir yeküne ulaştığında kurucu tabir edilen şahıslar ve telifler yoluyla tasavvuf edebiyatı sistematik bir tarzda düzenlenmiştir.

Tasavvuf edebiyatının ele alındığı çalışmalar mevcutsa da son on yılda kayda değer yeni bir telif yapılmamıştır. Kenan Mermer ise “Tasavvuf Edebiyatı-İsimler, Kavramlar ve İlişkiler Ağına Metodik Bir Yaklaşım- (9-13. yüzyıl)” isimli kitapta konuyu kronolojik açıdan derleyen ve birbirini malumat bakımından tekrarlayan çalışmaların ötesine geçerek tabiri caizse bir mana kazısı yapmak gayreti göstermiştir. Yazar, tasavvuf edebiyatını ele alırken bu alandaki kavramların, kurucu şahsiyetlerin ve eserlerin sadece kendisine değil, müşterek fikrî zemini esas alarak şahıs ve eserlerin zihin dünyalarını da odaklanmıştır. Böylece isimlerin ve dolayısıyla eserlerin birbirleri arasındaki ilişkiler ağının izini sürülerek dikkate değer bir çalışma ortaya konulmuştur. Esasında daha kapsamlı bir çalışmanın mahdud bir kısmını teşkil eden bu kitapta Mermer, tasavvuf edebiyatının 9-13. yüzyılları ihtiva eden bölümünü ele almış, tasavvuf kaynaklarına başvururken muteber çeviri eserlerin yanısıra orijinal metinlerini de kullanmıştır. Ayrıca şiir iktibaslarını çoğunlukla kendisi tercüme etmiştir. Yazar bu çalışmada yüzeysel bir tasavvuf edebiyatı tasnifi yapmaktan ziyade meseleleri şiir-hakikat ilişkisi bağlamında ele almaya çalışmıştır. Şiirin araç mı yoksa amaç mı olduğu, şair ile sufinin nasıl tanımlanacağı, şiirin sufi için bir ifade aracı mı yoksa kendinden menkul bir değeri mi olduğu, tasavvufun kurucu şahsiyetlerinin eserlerini hangi tesirlerle yazdıkları gibi derin soruların peşinden giderek eserini kurgulamıştır. Ariflerin kendilerine has dilinin kurguladığı düzlemde, edebiyatın çağrışımlar alanı olarak kullandığı kelime ve remizlerin şeriatle uzlaştırılması gibi çetrefilli konulara izah getirmenin yanı sıra tasavvuf ve tekke edebiyatı ayrımını yaparken miladi bir bakış yerine muhtevaya dönük bir tanımlama yapmayı tercih etmiştir. İki ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Mermer, tasavvufun mahiyeti, konusu, ilkeleri, tasavvufi bilginin inşası ve tasavvuf klasikleri; ikinci bölümde ise tasavvuf edebiyatının temel motifleri, vahdet-i vücûd-vahdet-i şühûd meselesi ve tasavvuf edebiyatında mihver isimler başlıklarını ele almıştır.

İlk bölümün başında yazar, hem tasavvufi şahsiyetlerden hem çağdaş araştırmacılardan iktibaslarla bulunarak *tasavvufun mahiyeti, konusu ve ilkelerine* dair bir giriş yazmıştır. Tasavvuf mekteplerini tafsilatlı şekilde açıkladıktan sonra Hâris el-Muhâsibî’den İbnü’l-Arabî’ye uzanan bir yolu takip ederek tasavvuf ilminin ve edebiyatının kurucu şahsiyetleri ve eserlerini ele almıştır. Bu kısımda kurucu olarak zikrettiği isim ve eserleri ise kronolojik bir takip yerine tasavvuf ve edebiyatın

kesiştği alanın tamamını kapsayan bir harita çizerek sıralamıştır. Mermer, bu şahıslar geçidinde Haris el-Muhâsibî gibi ilk dönem zühd dönemini temsil eden sufiler, Ahmed-i Yesevî gibi tarikat dönemine ait kurucu şahsiyetler, Gazzâlî, İbnü'l-Arabî gibi felsefi müktesebata sahip âlimler ve Feridüddîn-i Attar gibi tasavvuf edebiyatının mihenk taşlarının yer aldığı on beş ismi ve eserlerini çoğunlukla detaylı bir biçimde incelemiştir. İlk bölümün nihayetinde ise “Tasavvufi bilgiyi inşa etmesi bakımından sufilerin ilişkiler ağına bir bakış” isimli alt başlıkta Cüneyd-i Bağdâdî ve Ebû Ali el-Farmedî’den Ahmed-i Yesevî’ye giden bir yol çizerek *ittisalat* kavramıyla ifade ettiği meseleyi ele alıyor ki bu kısmın kitabın en özgün bölümlerinden biri olduğunu söylemek mümkündür. Yazarın, mezkûr bölümdeki konuyu ele alış tarzı esasında metodolojik açıdan da bir örneklik taşıyor zira bu bakışla edebiyat denildiğinde karşımıza çıkan büyük ve soyut tarihi alanda birtakım izahlar yapabilmek için kelime ve kavramlara şahısların ilişkiler ağı merceğinden bakmayı deneyen farklı bir yol takip ediyor.

İkinci bölüm, tasavvuf edebiyatının temel motifleri, vahdet-i vücûd-vahdet-i şühûd meselesi ve tasavvuf edebiyatında mihver isimler başlıklarından oluşuyor. Mermer, ikinci bölümün ilk kısmını oluşturan temel motifler meselesinde tasavvuf tarihinde parlayan bazı terkiplere yakından bakıyor. *Nûr-ı Muhammedî* (Hakikat-ı Muhammediyye), *Bezm-i Elest* (m:îsak nazariyesi) ve *Hubbullâh* (aşk-ı ilâhî) terkiplerinin her birinin, edebiyat sahasının dört yanına dağılmış isimlerin ifadelerinde nasıl karşılık bulduğunu inceliyor. Yazar mihver bir kavram olarak belirlediği nûr-ı Muhammedî’nin Mukâtil b. Süleymân’ın tefsirinde ilk kez ortaya çıkıp devamında diğer sufileri dolaştığı kavram yolculuğunda uğradığı durakları, bilhassa kavramların elsine-i selâse tabir edilen Arap ve Fars dilinden geçerek Türk diline vardığında büyük bir anlam sahasına tekabül ettiğini tespit ediyor. Cüneyd-i Bağdağdî’nin *mîsak nazariyesi* etrafında gelişen bir kavram olan bezm-i elest terkiplerinin ise tam anlamıyla Fars dilinde dallanıp budaklandığını ve nihayetinde edebiyatın adeta bir mottosu haline geldiğini ifade ediyor. Yazarın çıkarımlarına göre zühd dönemine kadar uzanan bir geçmişe sahip olan “hubbullâh” kavramı ise aynı dil duraklarından geçerek ilk sufi tabakası olan Süleymân de ilâhi/beşerî aşk taksimine tabi olur. Bu seyirde edebiyatta görülen şarap, kadeh gibi mazmunlarla çevrelenen klasik âşık tipinin çok erken dönemlerde görülüyor olması ve bu bağlamda hubb yahut aşk (ışık) kelimelerinin raci olduğu zamirlerin değişken olduğunun görülmesi hususan dikkat çekici tespitlerdir.

Vahdet-i vücûd ve vahdet-i şühûd meselesine gelindiğinde ise yazar, bu nazariyelerin felsefesini belirleyen temel düşüncelerin yanı

sıra onların doğuşunu etkileyen siyasi ve sosyal şartlara da değiniyor. İbnü'l-Arabî ile sistemleşerek bir düşünce tarzına dönüşen vücûdî yahut şühûdî temelli varlık anlayışları yazara göre edebiyat sahasına dökülerek etki alanını genişleten meşhur söyleyişler haline geliyor. Bölümün son kısmında ise Mermer, bir sonraki çalışmasında farklı bir okumayla ele alacağını ifade ettiği, zühd döneminden kurucu eserlere uzanan edebiyatın minver isimlerinden bir kaçını ele alıyor. Yazar bu bölümde Hallâc-ı Mansur'un ismi çokça duyulan ancak kendisi ele alınmayan *ene'l-hak* ibaresinin geçtiği meşhur şiirini baştan sona tercüme ederek ve Dîvân-ı Hallâc'ın tematik hususiyetlerini sıralayarak önemli bir boşluğu dolduruyor. Tasavvuf edebiyatında temayüz eden bir çok kavram ve terkinin Hallac'ın kaleminde zengin biçimde görülüyor olmasını da önemli bir tespit olarak kaydediyor. Gazzâlî'nin, tamamen aşka adanmış olan *Sevânihu'l-Uşşâk* isimli eserini merkez alarak bir bakıma edebî portresini inceliyor. Son olarak Hakîm Senâî-yi Gaznevî'nin *Hadîkatü'l-Hakîka ve Şerîatü't-Tarîka* isimli mesnevisinin fasıl başlıklarına dikkat çekiyor. Son olarak İbnü'l-Fârız'ın "Şarap Kasîdesi" olarak bilinen "el-Kasîdetü'l-Hamrâ"sının Arap ve Fars dilindeki maşuk anlayışı arasında kurduğu bağlantıyı vurguluyor.

Sonuç itibarıyla Kenan Mermer'in çalışması, tasavvuf edebiyatını siyak/sibak bağlamı gözeterek bütün sistematik unsurları, kavramları, kurucu şahıs ve eserleri; çeviri tashihleriyle hülâsa etmesi bakımından oldukça önemli bir çalışmadır. Kitabın hem Türk-İslam edebiyatı hem de tasavvuf dallarını kapsayıcı olan muhtevası sayesinde bu iki alanda da çalışan kitleye hitap ettiği ve bu alanlarda kullanılmaya müsait bir ders kitabı hüviyeti taşıdığı da ifade edilebilir. Bu noktada günümüzdeki bir lisans öğrencisinin rahatça idrak etmesinin önüne geçen bir dil ve üslup seviyesine sahip olması o zorlaştıran bir özellik olarak da görülebilir. İsmail Erunsal hocanın ifadesiyle *son zamanlarda bir hastalık haline gelmiş olan bilineni tekrarlamak, söylenenin birkaç cümlesini değiştirerek tekrar söylemek ve bilginin kaynağını aradan çıkartarak kolay eser sahibi olmak gibi durumların yayıldığı bir akademik ortamda* bu kitabın dikkatli okuma, araştırma ve hakkaniyetli yazın süreci sonucu husule gelen ilmi çalışmaların bir örneği olduğunu da ifade etmeliyim. (Erunsal, 2020, 8).

Kaynakça

Erunsal, İsmail E., *Orta Çağ İslam Dünyasında Kitap ve Kütüphane*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.